

Religiozna zrelost v mladostništvu

MATIJA SVETINA

Univerza v Ljubljani,

Filozofska fakulteta,

Oddelek za psihologijo,

Aškerčeva 2, SI-1000 Ljubljana

IZVLEČEK

Religiozna zrelost lahko v razvojni psihologiji opredelimo kot produktivno in konsistentno moralnost, ki se na poseben način kaže skozi posameznikove vrednote, stališča in vedenje. Podatki kažejo, da lahko o religioznem razvoju in religiozni zrelosti govorimo tako v zvezi z institucionalnimi kot individualnimi oblikami religioznih prepričanj v različnih kulturah in religioznih denominacijah. Religiozna zrelost je povezana s posameznikovo starostjo, pa tudi z nekaterimi osebnostnimi lastnostmi (npr. z dogmatizmom). V pričujoči prečni študiji smo ugotavljali, kako se kaže razvoj religiozne zrelosti na vzorcu 14 do 21 letnih slovenskih mladostnikov katoliške denominacije. Uporabili smo tri pripomočke, s katerimi smo ocenjevali stopnjo religioznega razvoja, stopnjo religiozne zrelosti in stopnjo avtoritarnosti. Rezultati so pokazali, da koncepta religioznega razvoja in religiozne zrelosti, kot so ju izvirno opredelili v kulturnem okviru severnoameriškega protestantizma, na pričujočem vzorcu nista dobra pokazatelja religioznega razvoja. Dobljeni rezultati lahko kažejo, da v slovenskem vzorcu mladostnikov obstaja razlika med individualno in javno izraženo religioznostjo, ki ni značilna za severnoameriško populacijo. Podatki, ki smo jih zbrali v pričujoči študiji odpirajo nekatera nova vprašanja ocenjevanja in samega koncepta religioznega razvoja mladostnikov v Sloveniji.

Ključne besede: religiozni razvoj, religiozna zrelost, mladostništvo

ABSTRACT

RELIGIOUS DEVELOPMENT IN ADOLESCENCE

Religious maturity is defined as productive and consistent morality, reflected through subject's values, attitudes and behaviour. The data suggest that faith maturity is cross-religious and cross-cultural phenomenon. Research in North America found religious maturity to be correlated with age and some personal characteristics (e. g. dogmatism). In the present research, a sample of 14-21 years old Slovenian Catholics was assessed to study religious maturity, stage of religious development, and dogmatism. The results indicated that concepts of religious development and maturity, originally developed in North America, do

not seem to be valid indicators of religiosity within a Slovenian Catholic sample. Collected evidence yielded a gap between personal and public religious denomination, the gap which was not reported in North American studies. In the discussion, the validity of the concepts of religious maturity was questioned.

Key words: religious development, religious maturity, adolescence

Nekateri severnoameriški avtorji religiozno zrelost operacionalno opredeljujejo kot stopnjo, do katere posameznik uresničuje svoje preference, odločitve in druge vidike svoje religioznosti, kakor religioznost razume protestantizem (Benson, Donahue in Erickson, 1993; Erickson, 1992). Po mnenju Ericksona lahko religiozno zrelost ocenjujemo neposredno preko vrednot, stališč in vedenja. Allport (1966) meni, da je zrela religioznost produktivna konsistentna moralnost, ki se kaže tako na ravni razumevanja religioznih pojmov, kakor v posameznikovem vedenju. Klasični strukturni psihološki modeli (Batson, Schoenradde in Ventis, 1993; Beit Hallami in Argyle, 1997) posameznikovo religiozno vedenje povezujejo predvsem z dvema tipoma religioznosti, aristotelska in platonična (Jung, 1984), imanentna in transcendentna (Spranger, v Richardson, 1965), intrinzična in ekstrinzična (Allport, 1966), vertikalna in horizontalna (Benson, Donahue in Erickson, 1989), ki se razlikujeta predvsem glede posameznikove aktivne vključenosti v socialno okolje. V tem smislu je pri aristotelski, imanentni, ekstrinzični ali horizontalni religioznosti v ospredju religioznega vedenja vidik praktične moralnosti in družbena aktivnost (npr. pomoč ljudem v stiski), pri platonični, transcendentni, ekstrinzični ali vertikalni religioznosti pa posameznik religioznost razume predvsem kot orodje s katerim skuša razumeti noogenetska in eshatološka vprašanja, s čimer je povezano posameznikovo manjše aktivno vključevanje v reševanje družbenih problemov (Meadow in Kahoe, 1984). Institucionalne religije po mnenju Bensona in sodelavcev (1989) poudarjajo obe dimenziji religioznosti, razlike pa nastopajo med posamezniki, ki v osebni religioznosti praviloma poudarjajo enega od obeh vidikov. Benson s sodelavci (1989) poleg vertikalne in horizontalne religioznosti omenja še integriran in nerazvit tip individualne religioznosti. Pri integrirani religioznosti sta pri posamezniku izraženi tako vertikalna kot horizontalna dimenzija religioznosti, pri nerazviti pa sta vertikalna in horizontalna dimenzija nizko izraženi. Severnoameriški podatki (Benson in dr., 1989) kažejo, da integrirana religioznost s starostjo narašča, nerazvita upada, horizontalna pa ostaja s starostjo relativno stabilna. Ženske kažejo več integrirane religioznosti kot moški, predvsem po štiridesetem letu starosti. V mladostništvu s starostjo narašča dvom v religijo, hkrati pa upadeta tako vertikalna, kakor horizontalna religioznost. Pojav abstraktnega mišljenja je povezan z upadom religioznih prepričanj in religiozne prakse, podatki pa kažejo, da se abstraktno mišljenje pojavi pred upadom religioznosti. Mladostnice kažeje višje mere religioznosti kot mladostniki, vendar so razlike večje v osebnih kakor v javnih oblikah religiozne prakse. V odraslosti razlika med spoloma še narašča. Starši imajo s svojim religioznim vrednotnim sistemom večji vpliv na sinove, kakor na hčere (Benson in dr., 1989; Beit Hallami in Argyle, 1997).

Med tem ko strukturalni modeli poudarjajo predvsem strukturo religioznosti, pa stopenjski modeli poudarjajo njen razvoj. Elkind (1971) npr. ugotavlja, da razumevanje

religioznih konceptov med 12. in 18. letom postaja manj dobesedno in bolj abstraktno. Razumevanje religioznih konceptov naj bi se razvijalo preko treh stopenj: intuitivne, konkretne in abstraktno (Goldman, 1964) ali pravljíčne, realistične in individualistične (Meadow in Kahoe, 1984). Za pravljíčno stopnjo (3-6 let) je značilno animistično razumevanje religioznih konceptov, religiozne like razumejo otroci kot pravljíčne like. Na realistični stopnji (7-12 let) postane v razumevanju religioznih pojmov razviden vpliv institucionalne religioznosti. Otroci v tej starosti razumejo pojem boga konkretno, kot realno osebo (npr. kot svojega očeta). Na individualistični stopnji (12 let in več) si mladostniki in odrasli religiozna vprašanja interpretirajo preko konvencionalnih, mističnih ali personalno imaginativnih implicitnih teorij.

Eden najpomembnejših stopenjskih modelov razvoja religioznosti je model, ki ga je razvil Fowler (1981). Avtor opisuje razvoj religioznosti skozi šest stadijev, ki so povezani s Piagetovimi (npr. Piaget, 1977) stadiji kognitivnega razvoja. Svoj model je razvil iz protestantskih izhodišč, drugi avtorji pa so ga razširili tudi na druge oblike institucionalne in individualne religioznosti (npr. Batson in dr., 1993; Beit Hallami in Argyle, 1997). Prvi stadij je intuitivno-projektivni. Sovpada s predoperacionalnim mišljenjem in predkonvencionalno stopnjo moralnega sklepanja (Fowler, 1981). Razumevanje religioznosti na prvi stopnji je osnovano na intuitivni in imitativni vednosti ter na magičnem razumevanju religioznih pojmov. Otrokovo razumevanje religioznih pojmov na intuitivno projektivni razvojni stopnji je egocentrično in animistično. Socialne in fizične dogodke, ki so posredno ali neposredno povezani z religioznimi koncepti, pogosto razume kot nagrade ali kazni za lastna dejanja (Fowler, 1981). Drugi, mitično-predstavni stadij se pojavi z razvojem konkretno logičnega mišljenja. Na tej stopnji posameznik razume religiozna pravila kot absolutna. Upoštevanje teh pravil je povezano z nagrado v prihodnosti, neupoštevanje pa s kaznovanjem. Razumevanje religioznih konceptov se kaže preko konkretnega razumevanja religioznih simbolov in dobesednega razumevanja religioznih dogm. Tretja, sintetično-konvencionalna stopnja sovpada z obdobjem zgodnjega mladostništva, identitetno krizo in razvojem formalno logičnega mišljenja (Beit Hallami in Argyle, 1997). Posameznik na tej stopnji religiozna pravila interpretira rigidno in religiozne dogme kot absolutne in zadnje resnice. Individualno-reflektivna, četrta stopnja, je značilna za obdobje med srednjim ali poznim mladostništvom in zgodnjo odraslostjo ter je povezana z emocionalnim, vrednostnim in finančnim osamosvajanjem od svojih staršev. Fowler meni (1981), da je obdobje med srednjim mladostništvom in zgodnjo odraslostjo opredeljeno z ambivalentnostjo med konkretno objektivnostjo in abstraktno subjektivnostjo, med potrebo po konformiranju ožji socialni skupini ter potrebo po oblikovanju in izražanju lastne identitete, kar se kaže tudi v mladostnikovem odnosu do religije. Četrta stopnja religioznega razvoja je povezana s personalizacijo religioznosti in prevzemanjem osebne odgovornosti in pripadnosti določeni institucionalni religiozni denominaciji ali individualni obliki religioznosti. Konjunktivna, peta faza religioznosti je značilna za srednja leta. Posameznik si postavlja nasprotujoča si vprašanja in lahko živi z določeno mero negotovosti. Konjunktivna faza je opredeljena z občutljivostjo za bipolarna vprašanja; posameznik skuša rekonstruirati razumevanje religioznih konceptov, ki so se v prejšnji stopnji zdeli enoznačni. Dialektičnost mišljenja v tem razvojnem obdobju omogoča samorefleksijo in dialektično razumevanje noogenetskih in eshatoloških problemov. Posameznik prepozna in spoštuje veljavnost propozicij, ki so drugačne od njegovih. Spoznavanje pomena drugih religioznih sistemov in razvoj praktičnega mišljenja je povezan s personalizacijo religioznih vprašanj in z vprašanji praktične moralnosti. V tem obdobju se poveča možnost za radikalne spremembe življenjskega stila (npr. spreobrnitve; Paloutzian, Richardson in Rambo, 1999). V šesti, integrativni fazi religioznosti se posamezniku konfliktni dogodki

in predstave ne zdijo več protislovni, ampak jih zaznava kot enotnost nasprotij (Beit Hallami in Argyle, 1997) v širšem spoznavnem okviru. Posameznik sprejme danosti svojega zgodovinskega, socialnega in fizičnega okolja, potreba po pripadnosti določenemu socialnemu okolju pa ne nasprotuje potrebi po izražanju svoje individualnosti. Integrativna faza religioznosti se praviloma pojavi v obdobju pozne odraslosti.

Nekatere študije kažejo, da je Fowlerjev model veljaven v različnih kulturah in v različnih religioznih skupinah. Rezultati raziskave na malezijskih mladostnikih (Chia in Torney Purta, 1994) so npr. pokazali, da je korelacija med starostjo in religioznim razvojem v mladostništvu pomembna in srednje visoka ($r=0.55$). Fowlerjev model se je v tej študiji izkazal kot enako veljaven za vse večje malezijske religiozne skupine: islam, krščanstvo, jainizem, hinduizem in sikhe. Najvišje vrednosti na Fowlerjevi lestvici religioznega razvoja sta v malezijski študiji dosegli skupini ateističnih mladostnikov brez institucionalne religiozne pripadnosti, z liberalimi filozofskimi prepričanji, bahaji ter pripadniki kitajskih veroizpovedi (konfucionizem, budizem in taoizem). Posamezniki, ki so se zaznavali kot vernike v konvencionalnem pomenu, so dosegali nižje vrednosti na Fowlerjevi lestvici religioznega razvoja, izčesar lahko sklepamo, da je religiozni razvoj bolj kot s samo religiozno orientacijo povezan s posameznikovimi osebnostnimi lastnostmi in razvojem. Podatki v tej raziskavi so pokazali, da se 14 letni mladostniki nahajajo na drugi stopnji po Fowlerju, 16-letniki na tretji in osemnajstletniki med tretjo in četrto stopnjo. Nekateri drugi podatki kažejo, da religiozni konzervativizem in dogmatizem negativno, liberalno religiozno mišljenje pa pozitivno korelira z razvojem moralnega presojanja (Beit Hallami in Argyle, 1997).

Na oblikovanje religioznega prepričanja v mladostništvu poleg razvoja mišljenja vplivajo tudi mladostnikovi starši, vrstniki, vzgoja in izobrazba ter demografski dejavniki (Benson in dr. 1989; Erickson, 1992). Severnoameriški podatki kažejo, da imajo na religiozno prakso večji vpliv očetje, na religiozna prepričanja pa matere (Erickson, 1992). Kljub temu, da imajo vrstniki pomeben vpliv na oblikovanje posameznikove identitete, pa imajo vrstniki relativno majhen vpliv na oblikovanje religioznih prepričanj. Erickson (1992) ugotavlja, da so mladostniki z višjo stopnjo religiozne zrelosti manj nagnjeni k delikventnosti in zasvojenostjo z drogami. Avtor v isti študiji ugotavlja, da religiozna zrelost ni povezana s samospoštovanjem ali altruističnim vedenjem.

Pri postavljanju vprašanj religioznega razvoja v mladostništvu in povezanosti z osebnimi lastnostmi smo naleteli na vprašanje konceptov religioznega razvoja in religiozne zrelosti neprotestantskih zahodnih kultur, med katere sodi tudi slovenska. Fowlerjev razvojni model in predstavljena povezanost dimezij religioznosti z dimenzijami osebnosti ter interakcije z razvojnimi stadiji, veljajo večinoma za kulturni in religiozni pojmovni in vedenjski okvir severne Amerike. Nekatere razlike nastopajo že med pripadniki različnih veroizpovedi znotraj istega jezikovnega in geografskega okolja. Religiozna prepričanja so npr. povezana z vrednotnimi orientacijami (Musek, 2002) in jezikovno kulturnim okoljem (Schwartz in Huismans, 1995).

V okviru razumevanja značilnosti religioznega razvoja in njegove povezanosti z nekaterimi osebnostnimi lastnostmi v slovenskem socialnem in kulturnem prostoru nas je vodilo več vprašanj. Podatki zbrani v severni Ameriki in Maleziji (Chia in Torney Purta, 1994) so pokazali, da sta stopnja religioznega razvoja in religiozna zrelost povezani z različnimi osebnostnimi, socialnimi in razvojnimi dejavniki, med katerimi omenjeni avtorji izpostavljajo predvsem mladostnikovo starost, religiozno denominacijo in konzerativnost (Chia in Torney Purta, 1994; Beit Hallami in Argyle, 1997). Skladno s omenjenimi podatki smo predpostavljali, da se tudi v slovenskem vzorcu stopnja religiozne zrelosti in religioznega razvoja povezuje tako s starostjo kot z avtoritarnostjo. Predpostavljali smo, da starejši mladostniki kažejo višje stopnje religiozne zrelosti in

religioznega razvoja, hkrati pa smo predpostavljali, da mladostniki z višjimi stopnjami religiozne zrelosti in razvoja kažejo nižjo stopnjo avtoritarnosti.

Metoda

Poskusne osebe. V študiji so sodelovali mladostniki, stari od 14 do 21 let, ki so v času preizkušanja obiskovali verski pouk Rimsko katoliške cerkve v Sloveniji. Testiranje je potekalo v katoliških srednjih šolah in mladinskih skupinah v treh ljubljanskih župnijah. Vzorec je sestavljalo 92 14-16 letnih in 98 17-21 letnih mladostnikov, med katerimi je bilo 44% fantov in 56% deklet.

Pripomočki. Z lestvico religioznega razvoja (Chia in Torney Purta, 1994) smo ugotavljali prevladujočo stopnjo religioznega razvoja po teoriji J. W. Fowlerja. Lestvico sestavlja 15 vprašanj, pri katerih se posameznik po metodi prisilnih izbir odloča med dvema odgovoroma (npr. "Glede verskih vprašanj se želim odločati sam" in "Glede verskih odločitev želim slediti tradiciji svoje družine"), ki predstavljata različni stopnji religioznega razvoja. Oceno prevladujoče stopnje se določi s številom najpogostejših izbir določene stopnje religioznega razvoja. Zanesljivost te lestvice je 0.66 (Chia in Torney Purta, 1994).

Z lestvico religiozne zrelosti (Benson, Donahue in Erickson, 1993) smo ocenjevali stopnjo religiozne zrelosti ter izraženost vertikalne in horizontalne religioznosti. Lestvica je sestavljena v obliki petstopenjske Likertove lestvice z 38 postavkami (npr. "Svojo vero skušam udeležati v vsakdanjem življenju" ali "Del svojega denarja namenim za pomoč ljudem v stiski"). Zanesljivost posameznih lestvic (Cronbachov alpha koeficient) znaša 0.71 za vertikalno, 0.77 za horizontalno religioznost in 0.79 za religiozno zrelost (Svetina in Erickson, 1995).

Stopnjo avtoritarnosti smo ocenjevali z lestvico avtoritarnosti (Adorno, 1950, v Zupančič, 1994). Tudi ta lestvica je sestavljena v obliki petstopenjske Likertove lestvice s 30 postavkami (npr. "Kar mladina potrebuje, je stroga disciplina, odločnost, borba do dela ter skrb za družino in domovino"). Koeficient zanesljivosti te lestvice na ameriškem vzorcu je 0.90 (Zupančič, 1994), na pričujočem vzorcu pa 0.82.

Postopek. Mladostniki so vprašalnike izpolnjevali med poukom v šoli ali pa na rednih srečanjih srednješolskih in študentskih skupin v Ljubljani, ki potekajo v okviru Rimsko-katoliške cerkve v Sloveniji. Preizkušanje je potekalo v skupinah do dvajset mladostnikov in mladostnic, trajalo pa je okrog 30 minut.

Rezultati in diskusija

Glede na severnoameriške podatke (Benson in dr., 1993) religiozna zrelost v obdobju mladostništva sovпада s starostjo: starejši mladostniki kažejo višjo religiozno zrelost kot mlajši mladostniki. V nasprotju z omenjenimi podatki so rezultati na slovenskem vzorcu mladostnikov pokazali, da starejši mladostniki kažejo nižje mere religiozne zrelosti kot mlajši mladostniki, razlika med obema skupinama pa je statistično pomembna, $t(188)=2.38$, $p<.02$.

Slika 1: Stopnja religioznega razvoja pri mlajših in starejših mladostnikih. Največ mladostnikov se nahaja na četrti stopnji religioznega razvoja po Fowlerju. Med obema starostnima skupinama mladostnikov ni razlik glede stopnje religioznega razvoja, $t(175)=1,74$, $p>.08$.

Glede na podatke, ki so jih zbrali na Malezijskih mladostnikih različnih religioznih denominacij (Chia in Torney Purta, 1994) in podatkih zbranih v severni Ameriki (Benson, Donahue in Erickson, 1993), smo pričakovali, da so mladostniki, ki se nahajajo na višji stopnji religiozne zrelosti, tudi na višji stopnji religioznega razvoja. Pričujoči podatki ne potrjujejo omenjenih pričakovanj. Tudi koeficienti korelacije kažejo, da stopnja religiozne zrelosti ni povezana s stopnjo religioznega razvoja, nobena od obeh spremenljivk pa tudi ni povezana s starostjo.

Tabela 1: Korelacije med posameznimi pokazatelji religioznosti in osebnostnimi lastnostmi

	religiozna zrelost	stopnja religioznega razvoja	starost
stopnja religioznega razvoja	-.03		
starost	-.04	.06	
avtoritarnost	.20*	-.05	-.23*

korelacije označene z * so pomembne na $p<.01$.

Glede na podatke, ki sta jih zbrala Torney in Purta (1994) smo pričakovali, da je stopnja avtoritarnosti povezana s stopnjo religioznega razvoja in religiozne zrelosti. Podatki zbrani na Malezijskih mladostnikih različnih religioznih denominacij (Chia in Torney Purta, 1994) in na severnoameriških mladostnikih (Beit Hallami in Argyle, 1997) nakazujejo, da mladostniki na nižji stopnji religiozne zrelosti in religioznega razvoja kažejo nižje mere moralnega presojanja ter višje mere konzervativnosti in dogmatizma. Dobljeni podatki so pokazali, da je stopnja avtoritarnosti na slovenskem vzorcu pozitivno povezana s stopnjo religiozne zrelosti, ni pa povezana s stopnjo religioznega razvoja.

Dobljeni rezultati povsem ne podpirajo konceptov religioznega razvoja in religiozne zrelosti na vzorcu slovenskih mladostnikov in mladostnic: povezava med

starostjo in stopnjo religioznega razvoja je nepomembna, povezava med starostjo in stopnjo religiozne zrelosti pa negativna. Prav tako je tudi stopnja avtoritarnosti, ki naj bi se glede na rezultate Chia in Torney Purta (1994) povezovala z religioznim razvojem, v našem vzorcu povezana samo z religiozno zrelostjo, ne pa tudi s stopnjo religioznega razvoja. Za to obstaja več možnih razlag.

Koncept religiozne zrelosti (Benson in dr., 1993) izhaja iz protestantske kulturno religiozne orientacije, ki poudarja vedenjske elemente religioznosti, kot so npr. altruizem, udejstvovanje v lokalni skupnosti, verski pogovori, branje religioznih del, doberdelonost, pomoč ljudem z roba družbe in podobno (Erikson, 1992). Po drugi strani stadijski koncept religioznega razvoja (Fowler, 1981), ki smo ga prav tako ugotavljali v naši študiji, poudarja kognitivne elemente, za katere ni nujno, da se neposredno izražajo v vedenju. Vključuje stopnjo samorazumevanja ter razumevanja socialnih in moralnih vprašanj. Religiozna zrelost je po kriterijih avtorjev lestvice (Benson in dr., 1993) vidna posledica religioznega razvoja, rezultati naše študije pa nakazujejo, da religiozne zrelosti mladostnikov na slovenskem vzorcu ne moremo neposredno povezovati z vedenjem, v večji meri pa jih lahko povezujemo z razumevanjem vprašanj, ki so posredno povezana z religioznostjo, npr. moralnih vprašanj, razumevanja socialnih odnosov in odprtosti za drugačnost. Rezultati nakazujejo, da je religiozni razvoj na vzorcu slovenskih mladostnikov povezan predvsem z razumevanjem socialnih in religioznih vprašanj, ne pa nujno tudi z vedenjem. Razlog za to lahko iščemo vsaj v dveh dejavnikih, ki bi jih morali preveriti v nadaljnjih raziskavah.

Prvi se nanaša na širši okvir religiozno kulturnih razlik med katoliškim in protestantskim (Weber, 1988) ali severnoameriškim in srednjeevropskim pojmovanjem religioznega razvoja ter njegovih vedenjskih korelatov - in s tem na dva različna koncepta religiozne zrelosti. Omenjeno vprašanje bi po eni strani empirično lahko preverjali v okviru razlik med katoliško in protestantsko denominacijo v okviru srednje Evrope, po drugi strani pa v okviru razlik med vzorcema katolikov v severni Ameriki in srednji Evropi.

Drugi dejavnik razlik lahko iščemo v družbenih in političnih okoliščinah, ki v drugi polovici dvajsetega stoletja na območju Slovenije niso vzpodbujale javnega izražanja religioznih prepričanj in vedenj, hkrati pa so mnoge dejavnosti, ki jih v severni Ameriki v veliki meri urejajo verske skupnosti (npr. različne vrste prostovoljenega dela), v Sloveniji urejale nereligiozne institucije (npr. Rdeči križ Slovenije). Zato je mogoče, da se religioznost in religiozna zrelost na slovenskem vzorcu posledično kaže prvenstveno na posameznikovem osebnem, ne pa nujno tudi na javnem nivoju. Rezultati nakazujejo, da v slovenskem vzorcu mladostnikov na vedenjskem nivoju obstaja razlika med individualno in javno izraženo religioznostjo. Razkorak med javno in individualno izraženo religioznostjo, ki ni značilen za severnoameriške ali malezijske vzorce mladostnikov, je problem, ki bi ga bilo vredno podrobneje osvetliti v nadaljnjih raziskavah.

Literatura

- Allport, D. W. (1966): Religion context and prejudice. *Journal for the scientific study of religion*, 5(3), 447-457.
- Batson, C. D., Schoenrade, P. A. (1991): Measuring Religion as Quest: Validity concerns. *Journal of the Scientific Study of Religion*, 30(4), 416-429.
- Batson, C. D., Schoenrade, P., in Ventis, W. L. (1993): *Religion and the individual: A social-psychological perspective*. New York: Oxford University Press.
- Beit Hallami, B. in Argyle, M. (1997): *Religious behaviour, belief and experience*. London: Routledge.
- Benson, P. L., Donahue, M. J., in Erikson, J. A. (1989): Adolescence and religion: A review of the literature from 1970 to 1986. *Research for the Scientific Study of Religion*, 1, 153-181.
- Benson, P. L., Donahue, M. J., in Erikson, J. A. (1993): The faith maturity scale: Conceptualization, measurement, and empirical validation. *Research in the Social Scientific Study of Religion*, 5, str. 1-26.
- Chia E. K. F., Torney-Purta, J. (1994): *Cross-cultural examination of measures of faith development*. Magisterij, Univerza Maryland.
- Elkind, D. (1971): The development of religious understanding in children and adolescents. V M. P. Strommen (ur.), *Research on religious development* (str. 28-52). New York: Hawthorn Books.
- Erickson, J. A. (1992): Adolescent religious development and commitment: A structural equation model of the role of family, peer group, and educational influences. *Journal of the Scientific Study of Religion*, 31, 131-152.
- Fowler, J. W. (1981): *Stages of faith: The psychology of human development and the quest for meaning*. New York: Harper in Row.
- Goldman, R. (1964): *Religious thinking from childhood to adolescence*. London: Routledge.
- Jung, C. G. (1984): *Psihološki tipovi*. Novi Sad: Matica Srpska.
- Meadow, M. J. in Kahoe, R. D. (1984): *Psychology and religion: Religion in individual lives*. New York: Harper in Row.
- Musek, J. (2002): Vrednote kot prediktorji in posredovalci verskih in političnih prepričanj. *Anthropos*, 34(1/3), 1-18.
- Paloutzian, R. F. Richardson, J. T. in Rambo, L. R. (1999): Religious conversion and personality change. *Journal of Personality*, 67(6), 1047-1080.
- Piaget, J. (1977): *Psihologija inteligencije*. Beograd: Nolit.
- Richardson, S. (1965): *Study of values*. Windsor: NFER Publishing Co.
- Schwartz, S. H. in Huisman, S. (1995): Values and religiosity. *Social Psychology Quarterly*, 43, 118-132.
- Svetina, M. in Erickson, J. A. (1996): The faith maturity scale: An international replication on a Slovenian sample. *Prispevek predstavljen na 26. mednarodnem kongresu psihologije v Montrealu, Kanada*.
- Weber, M. (1988): *Protestantska etika in duh kapitalizma*. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- Zupančič, M. (1994): Kognicija in osebnost. V T. Lamovec (ur.), *Psihodiagnostika osebnosti I* (str. 155-244). Ljubljana: Filozofska fakulteta.